

Article

השתקפות "קו - הסיפור" של סיפורי חיים בכותרת שנתנו נשים מוכות לסיפור חייהן

השתקפות "קו - הסיפור" של סיפורי חיים בכותרת שנתנו נשים מוכות לסיפור חייהן

מאת : ד"ר לאה קסן

© 2002 Kacen. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/2.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

תקציר

במאמר זה מוצעת שיטה חדשה לניתוח סיפורי חיים. שיטה זו מבוססת על כותרת הסיפור שניתנה על-ידי המספר בתום הריאיון המרכזי. כותרות אלה מנותחות כטקסט על ידי החוקר במטרה לזהות את "קו הסיפור". "קו הסיפור" שנמצא בניתוח הכותרת מושווה לזה שזוהה בניתוח סיפור החיים. באמצעות השוואת "קווי הסיפור" ניתן לזהות את "צופן העל" של סיפורי החיים מעבר לסיפור הבודד. הדגמת השיטה נעשית במאמר זה על כותרות שנתנו נשים מוכות לסיפור חייהן. המאמר מסתיים בדיון על יתרונות ומגבלות של השיטה.

מילות מפתח: סיפור-חיים, כותרות לסיפור חיים, נשים מוכות.

מבוא

בשנים האחרונות אנו מוצאים יותר ויותר שימוש בריאיון סיפור חיים כאמצעי לחקר תופעות חברתיות. שיטה זו מבוססת על הפילוסופיה הפנומנולוגית השואפת להבין תופעות אלה דרך העיניים של אנשים שחוו אותם (Van Manen, 1997). כלומר: שיטה זו שואפת להבין את האמת הסיפורית של המספר בשונה מהאמת האובייקטיבית. ההנחה היא שזיהוי האסטרטגיה בה בחר המספר לספר את סיפור חייו משקפת את המשמעות שהוא נותן לתופעות אותן חווה ואת הדרך בה בחר להעביר משמעות זאת לחוקר (Bar-On, 1994; Rosenthal, 1993). אסטרטגיה זו היא 'קו הסיפור' המשמש עמוד שדרה בין המרכיבים השונים של סיפור החיים (Blauer, 1987). זיהוי 'קו הסיפור' יכול לעזור בפענוח המשמעות שהמספר נותן לחייו (Yeheskel, 1999).

כדי לזהות את 'קו הסיפור' של סיפור החיים, פותחו שיטות שונות לניתוח הטקסט. שיטות אלה משלבות, בדרך-כלל, שיטות הוליסטיות (Zilber, 1998 & Lieblich, Tuval-Mashiach) בהן נשמע ונקרא הסיפור כשלם שוב ושוב על-ידי החוקרים, עם שיטות בהן החוקרים מפרקים את הסיפור למרכיביו הקטנים ביותר (Rosenthal, 1993; Tutty, & Grinnell, 1996). בדרך-כלל החוקרים הם אלה שמחליטים כיצד לנתח את הסיפור והם אלה שמאחרים או מגדירים את 'קו הסיפור'. שיתוף הנחקרים בתהליך זה, הוא מורכב וכרוך בסוגיות ערכיות ואתיות. כשהחוקרים לא משתפים את הנחקרים בתהליך ניתוח הנתונים, קיימת סכנה שיקו הסיפורי שאותר על ידם לא יהלום את המשמעות שנתן המספר לסיפורו. כדי להתגבר על סכנה זו הומלץ על-ידי לינקולן וגובה (Guba, 1985 & Lincoln) לחזור אל הנחקרים לשם אימות הממצאים, בתום תהליך הניתוח.

בעבודה זו מוצעת דרך חדשה וקלה לביצוע, בה ניתן להיעזר בנחקר לשם זיהוי 'קו הסיפור' של סיפורו. בשיטה זו מתבקש הנחקר לתת כותרת לסיפורו עוד בזמן הריאיון עצמו מתוך הנחה שבתוך כותרת זו מצוי המפתח להבנת הסיפור.

תפקיד הכותרת ביצירות ספרותיות ובטיפול נרטיבי

מעט מאוד מאמרים נכתבו על תפקיד הכותרת ביצירות ספרותיות. אלה שנמצאו, טוענים שכותרת היצירה משקפת את הנושאים הנכללים בה ואת העקרונות מהם נגזרים הדימויים שבה (Farrell, 1983; Lerner, 1983; & Frederick, 1990). פר (Parr, 1990), רואה בכותרת מעין פרי-טקסט שבו המחבר מבטא את עמדתו כלפי יצירתו. לרנר (Lerner, 1983) טוען שלמרות שהכותרת היא חיצונית ליצירה, היא משמשת מעין מדריך לקורא כיצד לקרוא ולהבין אותה. הוא מביא דוגמאות לכך שחוסר בהירות בהגדרת הכותרת עלולה להטעות את הקורא בהבנת המשמעות של הטקסט. לדעתו הכותרת שולטת בקורא על-ידי הכוונתו לנושא המרכזי של היצירה, על-ידי צמצום הנושא או הרחבתו, הפיכתו לאוניברסלי, הגדרתו כפיקציה או כמציאות, הגדרת סוג היצירה, והגדרתו כתוצאה או תהליך.

לפעולה של מתן כותרת יש גם שימושים בטיפול נרטיבי. אפסטון וויט (Epston, 1999 & White) טוענים ש"לא רק סיפורים שאנשים מספרים על חייהם מגדירים את המשמעות שהם נותנים לחוויותיהם, אלא שהסיפורים הללו גם מגדירים איזה חוויות הם בוחרים כדי לתת משמעות לחייהם" (עמוד 40). מתן כותרת לסיפור החיים היא פעולה המחייבת בחירה כזו. בטיפול נרטיבי, זהו החלק הקריטי בתהליך של הגדרה והחצנה של הבעיה אותה יש לפתור. גישה זו משאירה בידי המטופל את הכוח להחליט מהו הסיפור הדומיננטי בחייו כעת ולאיזה סיפור היה מעוניין להגיע בעתיד. הגדרת כותרת עתידית לחייו עשויה לעזור לו לעצב מחדש את מערכות יחסיו.

ממאמרים אלה ניתן להסיק שתי מסקנות מרכזיות:

I. שכותרת היצירה משמשת מפתח להבנתה.

II. שלנותן הכותרת הכוח לכוון את הקורא בהבנת היצירה ומשמעותה.

שתי מסקנות אלה שמשו בסיס לניסיון שנעשה בעבודה זו, להשתמש בכותרת שנתנו מספרים לסיפור חייהם כמפתח לאיתור 'קו הסיפור' של סיפור חייהם. ניתוח השוואתי של 'קו החיים' שנמצא בסיפורים של נחקרים שונים עשוי לתת לנו את 'צופן העל' להבנת משמעות החיים של האוכלוסייה שנחקרה.

שיטת המחקר

אוכלוסיית המחקר

נחקרו 7 נשים מוכות שהיו בטיפול במרכז למניעה לטיפול באלימות במשפחה באחת הערים הגדולות בישראל (להלן: המרכז). הנשים היו בגילאים שבין 30-40, כולן נישאו צעירות יחסית (בגיל 17-19) וסיימו 9-12 שנות לימוד. האלימות בחייהן החלה מהנישואין או מההריון הראשון ונמשכה בין 13 ל-17 שנה. ראוי לציין שכל הנשים נולדו באזורים בהם התרבות המתייחסת לתפקידי המין במשפחה היא מסורתית (מרוקו, קווקז, גרוזיה, הודו וטורקיה) ובעודן ילדות צעירות חוו הגירה למדינה שבה ערכי השוויון בין המינים מתקדמים יותר. אפיונים אלה שכיחים במרכז בו נערך המחקר.

ראיון סיפור חיים

ראיון סיפור החיים נערך בשני חלקים. בחלק הראשון, הנחשב לראיון המרכזי, נתבקשו המרואיינות לספר את סיפור חייהן וההיסטוריה של משפחתן כפי שהן חוו אותם. בשלב זה נשאלה שאלה פותחת: "ספרי לי בבקשה את סיפור החיים שלך ואת ההיסטוריה של משפחתך". במהלך ההקשבה האמפטי לסיפור החיים, לא נשאלו שאלות נוספות כדי למנוע פגיעה בדפוס הבחירה ובהחלטה של המספרות מה לספר (Rosenthal, 1993; Bar-On, 1994). למרואיינות הוסבר לפני הריאיון כיצד הוא יתנהל, כיצד תישמר הסודיות ומי יקרא את הטקסט. לאחר שהובהר למעלה מכל ספק שהן מסכימות מרצונן להתראיין, הן הוחתמו על טופס הסכמה להשתתפות במחקר. התהליך כולו הוקלט ותומלל מילה במילה.

כאשר המרואיינות סיימו לספר את סיפור חייהן, הן נתבקשו לתת כותרת לסיפור: "האם תוכלי, בבקשה, לתת שם או כותרת לסיפור החיים שלך?" כולן נתנו כותרת ללא כל היסוס וחלקן אף הסבירו אותה באופן ספונטני.

הראיון השני עם כל נחקרת, נערך לאחר ניתוח תמטי ראשוני של הראיון המרכזי והוא נערך בצורה של "פתיחת חלונות". "פתיחת חלונות" הוא סוג של ראיון עומק חצי מובנה המבוסס על נושאים שהועלו, אך לא מוצו, בראיון הראשון או כאלה שנעדרו ממנו. בראיון זה נתבקשו המרואיינות להשלים פרטים ביוגרפיים, להרחיב במקומות שרק הוזכרו או לספר את קורות חייהן בתקופות שהושמטו מהסיפור בראיון המרכזי. הצורה בה נשאלו השאלות הייתה מכוונת לאפשר להן לבחור מה לספר גם בשלב זה. לדוגמא: "הזכרת בראיון הראשון את אביך רק בקצרה, האם היית מוכנה לספר עליו יותר עתה?". בשיטה זו הייתה להן האפשרות להחליט האם לספר ומה לספר על אביהן.

מיקום הראיון נבחר על ידי המרואיינות, עם העדפה ברורה שלא לקיים ראיונות בבית הנחקרות. ניסיוני מלמד שקיום הראיון בבית הנחקרת מלווה בהפרעות רבות ולעתים אף מסוכן. רק אישה אחת עמדה על כך שהראיון יערך בביתה. שאר הראיונות נעשו בשעות הערב במשרדה של החוקרת באוניברסיטה או במרכז למניעה וטיפול באלימות במשפחה.

ניתוח כותרת הסיפור

ההתייחסות לכותרת הסיפור בעת ניתוח הנתונים הייתה כאל טקסט לכל דבר. ניתוח כותרת הסיפור נעשה בשלבים הבאים:

I. ניתוח הכותרת כטקסט שלם: ניסיון לבחון האם יש בכותרת סיפור וואו משמעות.

II. בידוד התמות השונות המופיעות בתוך הכותרת

III. זיהוי המבנה של הכותרת

IV. השוואה בין הנלמד מניתוח הכותרת לנלמד מניתוח סיפור החיים.

V. השוואה בין 'קו הסיפור' של כל סיפורי החיים שנאספו.

VI. הגדרת צופן-העל" של משמעות החיים של נשים מוכות.

כדי להבטיח שלא אנתח את כותרות הסיפורים בהתאם לממצאי הניתוח של סיפור החיים שכבר נעשה על ידי, נותחו הכותרות שנתנו על ידי הנשים המוכות לסיפוריהן, על ידי 10 חוקרות איכותניות שלא הכירו את הסיפורים כלל. חוקרות אלה נתבקשו לאמור מה הן לומדות מהכותרות על חייהן של הנחקרות, על הנורמות החברתיות בהן הן חיות, על המבנה של הכותרת ועל משמעותה וכל דבר אחר שיזוהו בה. ניתוח סיפורי החיים נעשה על-ידי החוקרת בלבד באמצעות שילוב של מספר שיטות: השיטה ההוליסטית (Zilber, 1998 & Lieblich, Tuval-Mashiach), ניתוח תמטי (Rosenthal, 1993), וניתוח הרמנויטי (Grinnell, 1996 & Tutty, Rothery).

ממצאים

שבע הנשים שרואיינו נתנו כותרות לסיפור חייהן. כותרות אלה נותחו בהתאם לצעדים שתוארו למעלה. בפרק זה אדגים בהרחבה ניתוח של 4 כותרות בהשוואה לניתוח סיפור החיים שלהן. בחרתי בכותרות העשירות והמתאימות ביותר לצורך הדגמת השיטה. יחד עם זאת ההשערות לגבי 'צופן העל' נעשו בהתבסס על כל הכותרות (ראה לוח 1).

לוח מס' 1: כותרות שנתנו נשים מוכות לסיפור חייהן

מראיינת	כותרת
ה'	"שם של אשה... אשה שהיא מסכנה... ש... היא רוצה להיות חזקה ולא יכולה"
ק'	"החיים עם בן זוגי כגהינום"
ס'	"גבר אלים לאישה מוכה וסבלנית"
פ'	"מלחמה: כל הזמן כמו מלחמה להיות נגד מישהו"
ב'	"חלום אכזרי ... החלום הכי אכזרי בעולם"

ג'	"בלגן, כאב וסבל"
י'	"חוסר מזל שאכלתי אותה פעמיים"

א. "שם של אישה... אישה שהיא מסכנה... ש... היא רוצה להיות חזקה ולא יכולה" (שם הסיפור של ח')

ח' נולדה בגרוזיה בבית בו האב היה מכה את האם. היגרה לישראל כילדה ונישאה בגיל 17 בניגוד לרצון הוריה. האלימות מצד בעלה החלה מיד לאחר לידת בתם הבכורה, נמשכה כ- 15 שנה והתבטאה בניבולי פה, השלכת אוכל, השלכת חפצים, קללות, איומי תקיפה ורצח, בעיטות, מכות, אונס ומניעת כניסה לבית.

ח' עזבה את הבית בפעם הראשונה לשלושה שבועות ביחד עם אחד מילדיה וחזרה לאחר הפצרות הבעל. בפעם השנייה הבעל גירש אותה לאחר שהתלוננה במשטרה. היא חוזרת הביתה שוב לאחר שהבעל מפציר בה. חמישה חודשים לפני הריאיון הבעל מכה את הבת הבכורה באופן כל כך חמור שהיא נזקקת לאשפוז בבית-חולים. הפעם בהתערבות גורמים חיצוניים היא מגישה שוב תלונה ועוזבת את הבית ביחד עם שלוש בנותיה. הבן נשאר עם האב. הבעל ממשיך להפציר בה שתחזור. ח' מעידה שהיא "עדיין אוהבת את בעלה, אך מפחדת ממנו".

השם שח' נותנת לסיפור חייה הוא סיפור בפני עצמו. בסיפור זה יש אישה מסכנה. מסכנה, מאחר שיש פער בין מה שהיא רוצה לבין ההערכה שלה את יכולתה להשיג זאת. באופן כמעט מפתיע ח' אינה מייחסת את מסכנותה להיותה אישה מוכה, אלא לחוסר יכולתה להגשים את כוחותיה ולהיות חזקה. הרצון להיות חזקה והשאלה אם היא יכולה או לא יכולה להיות חזקה הם קו הסיפור של ח'.

"...לא יודעת מה יש בי שנהייתי כל כך חזקה... זה לא הזיז לי כל מה שהוא עשה לי, אני לא יודעת מה עבר עלי באותם רגעים. והיום כשאני יושבת, ואני כבר חמישה חודשים מחוץ לבית ואני אומרת... באמת מה, מה היה בי, לב מברזל?... אולי בזכות זה ניצלתי... אני בחורה מאוד אדישה, לא עצבנית, לא נלחצת, לא נגררת אחר כל שטות. ויכול להיות שאלה הדברים שבאמת עזרו לי ונשארת בחיים, יכול להיות..."

כניעותה של ח' לאלימות מוצגת על-ידה כאסטרטגיה אותה למדה מאימה :

"ואני שבאתי מבית שהייתה בו אלימות וראיתי איך אימא הייתה מתנהגת כשאבא היה מכה אותה. לקחתי אולי את האופי שלה הייתי שותקת, לא עונה, לא הייתי מתגרה בו...וזהו"

ח' מבינה שהתגרות בבעלה האלים תחריף את מצבה. היא שותקת, כפי שלמדה מאימה. לכאורה היא חלשה, אולם שליטתה בהתנהגותה מצביעה גם על חוזק. כשדברים חשובים לה באמת ח' אינה מוותרת לבעלה, גם כשהיא יודעת שיהיה לכך מחיר כבד.

"לפעמים הייתי עומדת על הדברים שלי... יכול להיות שכל כך אהבתי את העבודה שלי ששום דבר לא היה עוזר לו. ואמרתי לו: והכל תיפגע בי רק לא בעבודה. הכנסתי לו לראש את זה שאת העבודה אני לא עוזבת. ובשביל העבודה הזאת סבלתי המון, כי הוא היה מתנקם בי..."

חוזקה של ח' מתבטא כאן בכל עוצמתו. היא איננה מוותרת על העבודה, על אף איומי הבעל שלא יכניס אותה הביתה אם תלך לעבוד, ועל אף כאבי בטן בהם היא נתקפת מרוב פחד, עם שובה הביתה. למרות שח' מתארת בסיפור חייה מצבים נוספים בהם הייתה ועודנה חזקה, היא חשה שאיננה חזקה כפי שהייתה רוצה להיות. היא מסבירה זאת בגיל הצעיר בו נישאה לבעלה: "ייתכן שלא הייתי בשלה מספיק לדברים כאלה...", ובאהבתה הרבה לבעלה: "את הבן-אדם הזה עד היום, כל מה שהוא עשה לי, אני אוהבת אותו. אני באמת אוהבת אותו כי זה בן אדם, יכול להיות שזה אני קוראת לזה אהבה כי אני, הוא בתוך תוכי ואני לא יכולה לא ולשים עליו X ביום אחד, זה ייקח עוד זמן".

ייתכן גם שאי יכולתה להיות חזקה כפי שהייתה רוצה נובעת מעצם היותה אישה. מילה המודגשת פעמיים בשם הסיפור. אישה בתרבות הגרוזינית ממנה באה, ובתרבות המזרחית עמה נישאה, עדיין נתפסת כנחותה וכתלויה בבן-זוגה ולכן כל עוד היא אישה, אין לה סיכוי שתוכל להיות חזקה כפי שהייתה רוצה.

ב. "החיים עם בן זוגי כגהינום" (שם הסיפור של ק').

ק. נולדה במרוקו בשנת 1962 והיגרה לישראל בהיותה בת 7 ביחד עם הוריה. בהיותה בת 12 עזב אביה את הבית. ק. עברה לגור עם בן-זוגה כשהייתה בת 19 והוא בן 35. הם מעולם לא נישאו, אולם נולדו להם 3 בנים.

האלימות החלה עם לידת הבן הבכור ונמשכת זה כ- 15 שנה.

שם הסיפור של ק' מורכב משלשה אלמנטים: חיים, בן-זוג ומטאפורה: גהינום.

החיים הם נושא מרכזי בסיפור חייה של ק' היא עסוקה בשאלה איזה מערכת חיים היא צריכה לחיות, את זו שלה או את זו של בן-זוגה: "ואז הרגשתי שאני צריכה פשוט לחיות חיים שהם לא שלי, ובעצם לחיות את החיים שלי במחותרת...". במקביל היא מבינה שבן-זוגה חיי את חייו דרכה:

"ואם היו חברים, אז את הכבוד הזה הוא קיבל ממני, כי אני ישבתי ואירחתי אותם וצחקתי אתם ושוחחתי אתם והכל בא ממני. אז זה מין כזה לגולש על גלשן, לקחת טרמפ... זה את האוויר שלי הוא לקח את החמצן שלי. אם הוא היה מוצא לנשום את החמצן שאני נושמת, זה היה פיקס בשבילו. בשביל מה הוא צריך לנשום? אני נושמת במקומו...".

בן-זוג-העובדה שק' מקפידה להדגיש את המעמד של אב ילדיה כבן-זוג ולא בעל, במהלך כל סיפור החיים וכן בשם הסיפור, מעידה שעובדה זו חשובה לה ביותר. חשיבות זאת בולטת במיוחד על הרקע החריגות של תופעה זו בתרבות איליה משתייכים ק' ובן-זוגה. תרבות בה בו לא נהוג לחיות ביחד ולהוליד ילדים ללא נישואין ובוודאי שלא לדבר על כך בגלוי. ק' מודעת לכך שלא נישאה לבן-זוגה עד היום מבחירה והיא מעריכה שמצאה בו שותף לחיים מתוך מניעים של בדידות ורצון להתרחק מהבית. נראה שלאור האלימות ביחסים יש בעובדה זו משום פתח לתקווה, שכן אם איננה נשואה, יש לה, לכאורה, אפשרות לצאת ממערכת היחסים הזו בכל שלב.

"אני ידעתי מלכתחילה שזה לא אהבת חיי וזה לא יהיה בעלי. ו...יש לציין שאני לא נשואה עם האיש הזה, ואנחנו חיים בכל זאת 15 שנה. ... אז מה את עושה אתו 15 שנה אם את לא נשואה עם האיש הזה? או שלא עמדת על הערך של החתונה... ואם הוא אהב אותך כל כך אז למה הוא לא התחתן אתך?... מהבחינה הזו, כי נראה בתוך תוכי, תמיד ידעתי שאני חייבת לצאת מזה, אני חייבת לצאת מהמעגל הזה... ואני בכונה אומרת "האיש הזה", כי הוא נכון לעכשיו, אין לו שום ערך או כבוד לאותו איש, שבעצם הוא היה בן-זוגי לחיים במשך המון שנים והוא אב ילדיי".

גהינום הוא מושג מיסטי המתאר קיום בעולם רע וכאוטי המנוגד לגן-העדן. גהינום הוא מקום שאיליו מגיעים חוטאים לאחר המוות ואין אפשרות לצאת משם. ק' משתמשת במושג זה כמטאפורה לחייה עם בן-זוגה. בפעם הראשונה שהיא משתמשת במטאפורה זו בסיפורה היא חשה שהמושג "גהינום" אינו חזק מספיק כדי להגדיר את עומקו ולכן היא מרחיבה את המושג ל"פיורד של גהינום" (פיורד מתאר חדירה של מים אל תוך היבשה כאשר הם מוקפים בהרים גבוהים המקשים על היציאה ממנו). במקום אחר היא מתארת את הגהינום כך:

"אז עבדתי שם שלוש שנים. שלוש שנים של גהינום. זה להגיע לעבודה עם מועקות, להגיע לעבודה אחרי מריבות, להגיע לעבודה לא בזמן ולפעמים גם לא להגיע לעבודה מכיוון שהוא סגר לי את הדלת במפתח, לקח אותו והלך...". גהינום, לדעתה, "זה בכלל מטאפורה שונה לגמרי ממה שהייתי אמורה להיות בה".

ק' מתייחסת אל חייה כמטאפורה, סיפורה מטובל במטאפורות ואין תימה איפה שגם בכותרת שהיא נותנת לסיפור היא משתמשת במטאפורה.

לסיכום, החיים עם בן-זוגי כגהינום הוא הקו המרכזי בסיפור חייה של ק'. החיים שלא ברור של מי הם, בן הזוג שלא ברור מעמדו והגהינום המנוגד למטאפורה בה הייתה רוצה להיות.

ג. "גבר אלים לאישה מוכה וסבלנית" (שם הסיפור של ס').

ס' נולדה בקווקז בשנת 1967. בעת היותה בת 8 היגרה לישראל עם הוריה. בגיל 16 יצאה לעבוד כדי לעזור בפרנסת המשפחה ושנה לאחר מכן נישאה בשידוך ובניגוד לרצונה למי שיהיה בעלה במשך 13 שנה. האלימות החלה מיד לאחר הנישואין והחריפה בצורה משמעותית לאחר לידת הבת השניה. 6 חודשים לפני הריאיון התגרשה מבעלה והיום היא גרה בנפרד עם ילדיה ומנסה לשקם את חייה.

הכותרת שס' נותנת לסיפור חייה הוא סיפור בו ישנם שני "גיבורים": גבר אלים ואישה מוכה וסבלנית. כותרת זאת שניתנה בסוף הריאיון מתקשר באופן ישיר לקטע הפותח אותו:

"אני אישה מוכה, לפני 9 שנים אני יצאתי לעבודה ולא היה מרשה לי לעבוד. כל הזמן היה אומר לי אל תצאי לעבודה טוב לנו ככה. כשהתחתנו הוא היה חייל. בשידוכים התחתנו. היית בחודשים הראשונים של ההריון שלי. אז זה התחיל בוויכוח. התחיל זה במין שלא הסתדרתי אתו במין. זה לא בושא לדבר על מין, נכון?..."

נראה שיש משמעות לכך שסי' משתמשת בשם של הסיפור במילה "גבר" ולא בעל או איש. למושג "גבר" יש בעברית לא רק פירוש מגדרי, אלא גם פירוש מיני. כשאישה מציינת שמישהו "גבר", הפירוש האפשרי הוא שהוא מוצלח ביחסי מין.

סי' מתחילה את סיפור חייה בבעיות שהיו לה ולבעלה ביחסי מין. לכאורה יש כאן סתירה מאחר שאם לא היה להם טוב ביחסי מין מדוע היא מדגישה את הגבריות שלו? ההסבר נעוץ בצרוף המילים "גבר אלים". האלימות של בעלה התמקדה ביחסי מין בכוח ובחדשות שהיא בוגדת בו עם אחרים. סיפור החיים שלה רצוף תיאורים על אירועי קנאה ומין.

סי' מסבירה את שם הסיפור כך :

"13 שנים אני, לא 13 שנים. היו כמה שנים שהוא הפסיק ואח"כ המשיך. לא כל פעם היה לי רע. אבל אם הוא לא היה שותה, הוא עשר של גבר, השתייה שלו הורסת אותו. הוא עשר, בשביל הילדים היה עשר. אם לא היה שותה אין כמוהו. אפילו שלא אהבתי אותו, אבל הוא היה בן-אדם עם ראש".

לולא הגדרת הכותרת ספק אם הייתי שמה לב למרכזיות של האלימות המינית בסיפור חייה. מאחר והכותרת מאירה נקודה זו, נראה שבציטוט הזה רומזת המספרת לכך שהשתייה הורסת את גבריותו (מיניותו) ואם לא היה שותה הוא היה עשר.

אישה מוכה וסבלנית סי' פותחת את סיפור חייה בהציגה את עצמה כאישה מוכה. זוהי הזהות שלה ברגע הריאיון. כך גם היא מציגה את עצמה בפגישה הראשונה שלה בקבוצה לנשים מוכות:

"אז סיפרתי להם אני אישה מוכה, אני ככה... הכל סיפרתי להם מה שהיה, כי רצו להכיר אותי, כל אחד מכיר את עצמו, אז הכרתי את עצמי פה ושם, אבל אני לא רוצה שירחמו עלי...".

הביטוי "סבלנית" הוא מעניין במיוחד מאחר ויש לו לפחות 3 פירושים בתוך סיפור החיים: סבל, סבלנות וסבילות. סי' סבלה בשקט גם כשאוימה ברצח:

"הייתי שותקת, הייתי מפחדת, אז כל הזמן היה מאיים עלי 'אני ארצח אותך', אני גם ארצח את עצמי, הייתי אומרת 'בסדר, תרצח אותי ואני אהיה בשקט'. תמיד הייתי אומרת את המילה הזאת".

סבלנותה באה לידי ביטוי בנכונות שלה לקבל אותו לביתה כל פעם מחדש, בנכונות שלה לסבול את השתייה שלו והאלימות שבאה בעקבותיה, את אי ההבנה של ההורים שלה ובמיוחד של אימה כאשר ביקשה את עזרתם ולא נענתה וללחצים הרבים מצד בני עדתה שתבין אותו ושתהיה סבלנית כלפיו. סבלנות בסיטואציה זו יכולה להיראות כחוזק במיוחד מול הבעל האלים וחס המזג שלא מספק את צרכיה המיניים.

לסיכום, השם שסי' נותנת לסיפור חייה משקף את קו הסיפור שלה ומבטא את האלימות המינית בה הייתה נתונה ואת סבלנותה וסבלותיה כאישה מוכה.

ד. "מלחמה: כל הזמן כמו מלחמה להיות נגד מישהו" (שם הסיפור של פ')

פי' בת 34 בעת הריאיון, גדלה במשפחה בה האב הכה את האם והאח הגדול הכה אותה. התחתנה עם בעלה כשהייתה בת 19, מאחר שרצתה שקט ושלווה. לדבריה, בעלה סבל מאלימות מצד אמו בילדותו ולכן היום הוא סובל מהפרעות נפשיות ומטופל על ידי השרות הפסיכיאטרי. הבעל עובד ומרוויח טוב ואילו פי' לא עובדת למרות שרכשה השכלה מקצועית. לזוג שני ילדים. האלימות החלה בהריון עם הבן השני.

השם שפי' נותנת לסיפור החיים שלה הוא: "מלחמה". לשם זה היא מוסיפה שני אלמנטים: אלמנט הזמן "כל הזמן כמו מלחמה" ופרוט הנלחמים "להיות נגד מישהו".

במילון אוקספורד (Levy, 1993 & Ruse, Reif), מופיעה ההגדרה הבאה של מלחמה: "מלחמה: שימוש בנשק בסכסוך (בקרוב) בין מדינות, קבוצות יריבות או אומות" (עמוד 860).

בהתייחסות להגדרה זו בלבד ניתן להבין שעל מנת להגדיר מצב כ"מלחמה" צריכות להיות שתי קבוצות יריבות המשתמשות בנשק זו כנגד זו. ניתוח שם הסיפור של פי אמנם מצביע על קיומם של צדדים יריבים "להיות נגד משהו", אולם אין הוא מרמז על הנשק בו נעשה שימוש ביריבות זו.

מכאן, ששם הסיפור מאפשר לנו לשער שיש בסיפור החיים של פ. מצב של מלחמה, בו יש צדדים יריבים המשתמשים בנשק כלשהו זה כנגד זה והיא נמשכת "כל הזמן".

בניתוח סיפור החיים של פי בולט השימוש במושגי מלחמה: אויב, הגנה, "הגיבור השולט", טרור, ניצחון, שליטה, אופוזיציה, רצח, איום, קיום, כוחות, התגוננות, פחד, הלם וסכנה.

"יש לי את המלחמה הזו. להילחם בו ולהילחם שלא יהיה אלים כלפי הילדים שלי. זה ממש קשה להיות אתו כמלחמה; שצריכה להגן על עצמך ולהיעזר במשטרה וכל מיני מוסדות שמאוד קשה לי לפנות אליהם. אם אני פונה לרבנות קשה לי לדבר, אני מתחילה לבכות. הוא מנצל את זה. הוא אומר לי: 'את מגיעה לשם ונשברת'..."

מי הם הצדדים היריבים בסיפורה של פי? מהציטוט שלמעלה ניתן לזהות שתי חזיתות מלחמה המזינות זו את זו: החזית החיצונית - פי מול בעלה, והחזית הפנימית - פי מול עצמה.

בחזית מול בעלה, יש לה מלחמה מתמדת שלא יהיה אלים כלפיה וכלפי ילדיה. היא מנסה להפעיל נגדו את נשק הרבנות והמשטרה אך לא מצליחה להיות חזקה מספיק. הוא לא מתרגש מנשק זה מאחר שהוא יודע שאין לה את הכוח הפנימי לממש את האיום עד הסוף.

"בשנה שעברה היה לי ממש קשה. הוא היה עצור ל-4 ימים ושחררו אותו בערבות, כי הוא איים לרצוח אותי. ואני לא אשכח את היומיים שעברו עלי. אני לא מאחלת לאויב שלי... הוא אומר לי: 'את לא תנצחי אותי בחיים'. גם כשהייתי מגיעה ממשטרות, גם כשהייתי מגיעה מהרבנות. הוא אומר: 'את לא תרמסי ואת לא תשלטי לי על החיים' ובינתיים הוא שולט עלי".

כאשר היא מעריכה שכוחותיה לא עומדים לה מולו, היא מנסה להילחם על הטריטוריה; על הבית:

"אז אפילו שאני אקום ואתגרש. בעלי רוצה את הבית. יש לי מלחמה על הדירה. אני לא מוכנה לוותר... הייתי מחוץ לבית רק כשהייתי צריכה לברוח מהבית, בגלל כל הטרור שהיה לי בבית, מהמכות שסבלתי. היום אני מחזיקה בכוח לא לצאת מהבית... זהו יש לי את המלחמה".

כדי שהבעל לא ישתלט על הבית, פי שמה את עצמה במעצר בית. היא איננה יוצאת אלא אם היא נאלצת לברוח. ה"יציאה" ו"הכניסה" לבית תופסים נפח גדול בסיפורה, הן בתיאור מלחמתה הפנימית והן בתיאור מלחמתה החיצונית, כפי שניתן לראות בדוגמא הבאה:

"אני ממש במלחמה אם כן להשאיר אותו בבית או לא, לא, להוציא אותו מהבית. כאילו אני עושה, כאילו כמו מאזנים: אם אני ישאיר אותו בבית מה הסכנות אם אני יוציא אותו... אז קשה לי מאוד להיות החלטית כאילו, להחליט. מה אני עושה, מה יהיה טוב בשבילי? מה יהיה טוב לילדים שלי? הוא תומך בי, הוא תומך בי כספית".

נשק נוסף בו היא משתמשת הוא נשק המין.

"הרבה פעמים היה בא, מציק לי בלילה בשביל שאני אפתח לו, היה רוצה לשכב איתי. אני הייתי צריכה עוד פעם להוציא אותו. אז היו לי שתי המלחמות: להעיף אותו בשמונה-תשע ועוד הפעם באחת עשרה שתיים-עשרה".

פי מכניסה את בעלה הביתה לצורך קיום יחסי מין, אולם מקפידה להוציא אותו אחר-כך אל מחוץ לבית. במקום אחר בסיפור היא מספרת שלעתים היא מתנה את קיום יחסי המין בתשלום:

"המון פעמים כשביקשתי כסף ממנו הוא לא היה נותן, כמה פעמים ניסיתי בכוח. למשל, פעם הוא נתן כאילו בתנאי... כי אני הייתי אומרת לו: אם אתה רוצה לשכב אז תיתן לי כסף".

המלחמה הפנימית של פי היא המאבק בין כוח לחולשה, בין הרצון בביטחון כלכלי לבין החשש לחוסר ודאות, בין הרצון להסרת האיום לבין החשש שלא תצליח לעמוד במטלות הקיום בעצמה. הנשק אותו היא מפעילה כנגד עצמה הוא החשש שלא תצליח לפרנס את ילדיה בכוחות עצמה.

"עולם ממש של אישה שמאוימת, אישה שלחמת על הקיום להתקיים ... כל הזמן המלחמה של הפרנסה שקשה לי להתפרנס לבד ... לקום ולהתגרש? אני אומרת: מה אני אעשה עם שני ילדים? מה אני יעשה עם שני ילדים קטנים? אני לא יכולה לעבוד". במקום אחר בסיפור היא מציינת שהילדים הם אלה המגינים עליה (ראה למעלה, ציטוט המתייחס ל"נפילה"). מלחמה פנימית זאת מחלישה אותה במלחמה החיצונית "הוא מנצל את זה".

"ואני מרגישה שאני ממש נפלת. עוד פעם אני מרגישה שאני חזקה ועוד פעם אני ממש נפלת ... אני רוצה כוחות שיצאו ממני, שאני אוכל לפחות להתגונן, לא להתגרש, לגונן על עצמי. לא שהילדים יגנו עלי ... אני חושבת שאני לא רוצה ליפול".

בקונטקסט של מלחמה יש למושג "נפילה" משמעות של תבוסה, או נפילה בשבי. תבוסה מבחינתה היא להיות חולה: "לפעמים אני חושבת שמהפחד אני אחטוף איזה מחלה, הם ... אני ממש פוחדת על הבריאות שלי שהולכת ונגמרת":

"נפילה בשבי" משמעותה, בסיפור החיים של פ להמשיך לחיות ביחד עם בעלה בבית אחד "להמשיך לחיות (ביחד), אני בסכנת חיים, ממש בסכנה, שכל יום עומדת לפרוץ איזו מלחמה ... בולטת העובדה שפ' לא רואה באפשרות שהיא תנצח במלחמה אפשרות סבירה ולכן לא זכירה אפשרות כזאת בסיפורה.

ל- פ' יש תחושה שהיא במלחמה כל הזמן. נראה שהסיבה לכך היא שהמלחמה הפנימית והמלחמה החיצונית מתחלפות ומשתלבות זו בזו בדרך שלא נותנת לה רגע מנוחה.

לסיכום, פ' תופסת את סיפור חייה כמלחמה מתמשכת, בה יש שתי חזיתות ("מישהו"). מלחמה חיצונית בה היא החלשה, מאחר שהיא תלויה בבעלה מבחינה כלכלית, ומלחמה פנימית בה היא נלחמת בין רצונה להיות חזקה לבין הפחד שלא תוכל לעמוד בתוצאות ניצחונה. שתי המלחמות הללו מתרחשות ומתמקדות חיצונית במאבק על הטריטוריה האישית (מין) והחומרית (המאבק על הבית).

דיון:

הדוגמאות שהוצגו במאמר מציגות עדויות התומכות בשימוש בכותרות, הניתנות על ידי הנחקרות לסיפור חייהן, כמפתח לניתוח סיפור החיים כולו. 'קו הסיפור' משתקף בנושאים ובמבנה הכותרת ובקשר התוכני בניהם. בכל 7 הכותרות שנותחו נמצא דימיון ב'קו הסיפור'. אישה החשופה לאלימות מצד בן זוגה נמצאת כל הזמן במאבק פנימי בין תחושה של חולשה וחוסר אונים לבין תחושה של חוזק. נושא זה נמצא כמרכזי בחייהן של נשים מוכות גם במחקרים אחרים ראה למשל: (Buchbinder, 2000; Dutton, 1996; Lempert, 1996, 1997). מכאן ניתן לשער ש"צופן העל" להבנת משמעות חייהן של נשים מוכות הוא היותן נתונות למאבק פנימי בין כוחות הסותרים זה את זה. בוכבינדר (2000) מכנה זאת: "הכוח הלכוד בחולשה והחולשה הלכודה בכוח" (עמוד 64).

אם אמנם הכותרות משקפות את 'קו הסיפור', הרי שעל ידי מתן ההזדמנות למספרים לתת כותרת לסיפורם אנו נותנים בידיהם גם את הכוח להשפיע על הדרך בה ינותח ויובן סיפורם. במחקר זה הנשים שרואיינו נתבקשו לתת כותרת בלבד. אלה שהסבירו את הכותרת עשו זאת מיוזמתן הן. ניתן להגדיל את שיתוף הנחקרים בניתוח סיפור חייהם על-ידי קיום דיון על הכותרת שנתנו או על ידי דיון משותף בתוצאות הניתוח של הכותרות. מומלץ לבחון מהלכים אלה במחקרים נוספים.

ההשערה שכותרת הניתנת על-ידי המספרים לסיפור חייהם משקפת את 'קו הסיפור' שלהם, עשויה לפתות את החוקרים להשתמש בלעדית בכלי זה להסקת מסקנותיהם. בטרם נעשה שימוש בלעדי בכלי זה, מוצע לשקול בהירות את יתרונותיו וחסרונותיו.

היתרון המרכזי של השימוש בניתוח הכותרת שנתן המספר, הוא בהיותה מעין מפתח לניתוח סיפור החיים ולהצלבת (triangulation) הממצאים לאלה של ניתוח סיפור החיים המלא. בשימוש בלעדי בכלי זה קיימת הסכנה, שחוקרים ייצמדו למפתח הקיים בכותרת הסיפור וכתוצאה מכך יחמיצו תמות נוספות שלא קיבלו בה ביטוי. בנוסף לכך, אין לשכוח שמחקר זה מתבסס על 7 כותרות בלבד וראוי שהכלי ייבדק במחקרים נוספים.

יישום השיטה בעת ניתוח הנתונים מעלה את שאלת התזמון. באיזה שלב של ניתוח הנתונים רצוי לגשת לניתוח הכותרת? נראה שבכל נקודת זמן ניתן להשתמש בניתוח הכותרת למטרה שונה. אם מתחילים את תהליך ניתוח הנתונים בניתוח כותרת הסיפור, היא תשמש כמדריך לניתוח והבנת הסיפור כולו. אם מנתחים את הכותרת לאחר שנעשה ניתוח ראשוני לסיפור המלא, הרי שניתוח הכותרת ישמש לצורך הצלבת הממצאים, כפי שנעשה בעבודה זו.

היתרון השני של שיטה זו הוא בכוח שהיא נותנת בידי המספרים להשפיע על ניתוח הבנת סיפורם. השאלה שעולה כאן היא מתי, בעת הראיון, רצוי לבקש מהמספרים לתת כותרת לסיפורם; לפני תחילת הסיפור או לאחריו? בעבודה זו ניתנו הכותרות עם תום הראיון המרכזי. מומלץ לבחון במחקר נוסף שתי נקודות זמן לפחות: מתן כותרת בתחילת הראיון או בתום הראיון כולו. יתכן אף שניתן להתחיל ממתן כותרת ולחזור ולאמתה (או לשנותה) בתום הראיון, כפי שנעשה לעתים בטיפול נרטיבי (Epston, 1985 & White). במקרה זה ניתן יהיה לקבל מידע על המשמעות של תהליך הראיון על הנחקרים.

לסיכום: נראה שיש בסיס לשימוש בניחות של כותרות שניתנו על ידי מספרים לסיפור חייהם, לשם איתור 'צופן העל' להבנת משמעות חייהם. יחד עם זאת יש לבחון זאת במחקרים נוספים וכן לגבש את התזמון המתאים למתן הכותרת בשלב איסוף הנתונים. בשלב זה של פיתוח השיטה מומלץ להשתמש בה כאחד מאמצעי הניתוח ולא כשיטה בלעדית.

מקורות

- Bar-On, D. (1994). *Fear and Hope: Life-Stories of Five Israeli Families of Holocaust Survivors, Three Generations in a Family*. Israel: Ghetto Fighters' House.
- Blauner, B. (1987). Problems of Editing "First-Person" Sociology. *Qualitative Sociology*, 10, 46-64.
- Buchbinder, E. (2000). *The present of the past: Battered women's perception of their origin families and it influences on their lives*. Unpublished doctoral dissertation, Haifa University, Haifa, Israel.
- Dutton, M. A. (1996). Battered women's strategic response to violence: The role of context. In J. L. Edleson & Z. C. Eisikovits (Eds.), *Future interventions with battered women and their families* (pp. 105-124). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Frederick, F. C., & Farrell, E. R. (1983). Title as image: Marguerite Yourcenar's "Le Chef Rouge"/ "La Veuve Aphrodisia." *Romanic Review*, 2, 233-244.
- Lempert, L. B. (1996). Women's strategies for survival: Developing agency in abusive relationship. *Journal of Family Violence*, 11, 269-290.
- Lempert, L. B. (1997). The line in the sand: Definitional dialogues in abusive relationship. In A. L. Strauss & J. M. Corbin (Eds.) *Grounded theory in practice* (pp. 147- 170). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lerner, L. (1983). Titles and timelessness. In L. Lerner (Ed.) *Reconstructing literature* (pp. 179-204). Totowa, NJ: Barnes & Noble
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research: Reading, analysis and interpretation*. Applied Social Research Methods Series, Vol. 47. Thousand Oaks, CA: Sage
- Lincoln, Y., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Ruse, C., Reif, J. A., & Levy, Y. (1993). *Oxford student's dictionary for Hebrew speakers*. Tel Aviv, Israel: Kernerman Publishing and Lonnie Kahn Publishing.
- Parr, J. A. (1990). The title as text: El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha. *Romance Languages Annual*, 2, 515-519.

- Rosenthal, G. (1993). Reconstruction of life stories: Principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *The narrative study of lives* (pp. 59-91). Newbury Park, CA: Sage.
- Tutty, L. M., Rothery, M. A., & Grinnell, R. M. (1996). *Qualitative research for social workers*. Boston: Allen and Bacon.
- Van Manen, M. (1997). From meaning to method. *Qualitative Health Research*, 7, 345-369.
- White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: W.W. Norton & Company.
- Yeheskel, A. (1999). *Weaving the story of one's life; Re-biography of holocaust survivors*. Tel Aviv, Israel: Hakibbutz Hameuchad.